

Το σπίτι του στρατηγού Thomas Gordon στο Άργος (I)

Τετάρτη, 5 Μαΐου 1993, στην οδό Γόρδωνος 14 στο Άργος, λίγο πιο κάτω από το λόφο της Ασπίδας, υπό βροχή, ένα πλήθος πολιτών κυριολεκτικά πλημμυρίζουν το ισόγειο της «οικίας Γκόρντον». Εκείνο το απόγευμα, όχι μόνον εγκαινιάζotan εκεί μία πολύ αξιόλογη έκθεση, αλλά στην ουσία, 164 χρόνια μετά το κτίσιμο του σπιτιού, *που σήμερα είναι και το μόνο σπίτι φιλέλληνα που μένει όρθιο στην Ελλάδα*, το οίκημα εγκαινιάζεται ουσιαστικά. Αν και στις 29 Απριλίου 1990, με την ευκαιρία του διεθνούς συνεδρίου για την τοπογραφία και την πολεοδομία του Άργους¹, έγιναν πρόωρα εγκαινία, με την περαίωση των πρώτων αναστηλωτικών εργασιών στο κτίριο, θα πρέπει να μιλάμε για «προεγκαινία», αφού τότε δεν είχε δημιουργηθεί ακόμα λειτουργικός χώρος.

Θεωρούμε ότι σήμερα έφτασε η ώρα να δημοσιεύσουμε την ιστορία του σπιτιού του στρατηγού Thomas Gordon, από το Cairness, του Aberdeenshire της Σκωτίας, μιας μορφής από τις σοβαρότερες των Άγγλων φιλελλήνων και συγγραφέα της όχι και τόσο γνωστής, πια, «Ιστορίας της ελληνικής επαναστάσεως»². Η ανίχνευση για στοιχεία, εκ μέρους του υπογράφοντος, έφτασε σε πέρας κατά τη γνωστή στους αναγνώστες μέθοδο, πολύ συγγενική της αστυνομικής, σε μια πόλη και μια χώρα όπου ελάχιστα ενδιαφέρονται, ακόμα, να διατηρήσουν στοιχεία της αρχιτεκτονικής μνήμης και της ιστορίας κτιρίων. Η υπομονή και επιμονή του, επί μία σχεδόν δεκαπενταετία, να μεν ευνοήθηκαν από καλή τύχη, αλλά και διευκολύνθηκαν πολύ από «συνεργάτες» που συνάντησα στο δρόμο μου³.

Στην περίπτωση του σπιτιού του Γκόρντον ελάχιστα από τα στοιχεία που βρέθηκαν προέρχονται από τα ΓΑΚ. Τίποτε δεν έχει δημοσιεύσει γι' αυτό ο γνωστός ιστοριοδίφης του Άργους Τάσος Τσακόπουλος. Κανένας αρχιτέκτονας δεν ασχολήθηκε μαζί του και δεν δημοσίευσε το παραμικρό γι' αυτό. Μία πρώτη προσέγγιση που επιχείρησα, το 1980⁴, οφειλόταν στην αποδελτίωση του τοπικού Τύπου του Άργους και σε κάποιες πηγές της εποχής, αλλά και σε μια πρώτη έρευνα στο Υποθηκοφυλακείο Άργους, όπως και στην εργασία του Γάλλου ερευνητή Michel Sève⁵. Μέσω της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής, αναζητήσαμε το προσωπικό αρχείο του Γκόρντον και το εντοπίσαμε, τελικά, στο Άμπερντην της Σκωτίας⁶. Όπως θα δούμε, και πάλι ελάχιστα περιέχονται σ' αυτό για το θέμα μας, και αυτά περισσότερο χάρη στις... αργίτικες εφημερίδες, αντίτυπα των οποίων βρίσκονται εκεί! Το σημαντικό σχετικό εύρημα εντοπίστηκε εντελώς πρόσφατα στην Ελλάδα, στο Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, και μας επέτρεψε όχι μόνο να ανασυστήσουμε τους χαμένους κρίκους μιας μακράς αλυσίδας, αλλά και να προβούμε σε μια βασική απομυθοποίηση.

Είχαν όμως προηγηθεί δύο καθοριστικά, για την τύχη του κτιρίου, γεγονότα: δηλαδή ο χαρακτηρισμός του ως διατηρητέου από το ΥΧΟΠ, με προεργασία επί Γ. Πλυτά και με ουσιαστική προώθηση επί αειμνήστου Αντώνη Τρίτση (το ΥΠ.ΠΟ., ως συνήθως, ακολούθησε κατόπιν εορτής⁷), και η αγορά του, το 1987, από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών, που προέβη στην αναστήλωσή του, με σκοπό να δημιουργηθεί εκεί βιβλιοθήκη, αίθουσα πολλαπλών χρήσεων και κατάλυμα για αρχαιολόγους και ερευνητές. Σε μια από τις παλαιότερες, λαϊκές και άγνωστες για τους πολλούς συνοικίες του Άργους δημιουργείται, με τον τρόπο αυτό, εστία έρευνας και πολιτισμού. Μένει στο ελληνικό κράτος, με τις επιβαλλόμενες πολεοδομικές ρυθμίσεις, να προχωρήσει σε κάποια αναγκαία μέτρα, για αναπλάσεις και αναβαθμίσεις. Δεν αναφέρομαι στον ίδιο το Δήμο Άργους, ο οποίος περί αυτά ακόμα καθεύδει, όχι μακριώς, αλλά και δίχως εφιάλτες, καθώς φαίνεται...

Βασίλης Κ. Δωροβίνης

Δικηγόρος-Πολιτικός Επιστήμονας-Ιστορικός

Ο Τ. Γκόρντον, το αρχείο του και η αναζήτηση στοιχείων

Ο Τόμας Γκόρντον γεννήθηκε στο πατρογονικό του σπίτι του Καίαρνες, στην περιφέρεια του Αμπερντιν, λίγα μίλια νότια του Fraserburgh και ακριβώς βόρεια του Loch of Strathbeg. Ακόμα και σήμερα, το Καίαρνες δεν εμφανίζεται σε γενικούς χάρτες της Μεγ. Βρετανίας. Εκεί γεννήθηκε το 1788 και εκεί πέθανε το 1841 από νεφρική ανεπάρκεια. Από χαρτιά του αρχείου του φαίνεται ότι ανήκε σε οικογένεια που ο γέννησής της εντοπίζεται στις αρχές του 17ου αιώνα. Βιογραφικά του, και μάλιστα λεπτομερή, βρίσκει κανείς σε ελληνικά λεξικά όπως του «Πυρσού» και του «Ελευθερουδάκη», ιδιαίτερα για την έλευσή του στην Ελλάδα, με την έναρξη του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, για τη συμμετοχή του τόσο σε μάχες όσο και σε αποστολές με χρήματα του περιήμου δανείου, για την ανάληψη εκ μέρους του της αρχηγίας του ελληνικού στρατού και για τη συμβολή του στην πάταξη της ληστείας.

Βιογραφία του στο αγγλικό «Λεξικό της Εθνικής Βιογραφίας»⁸ παρέχει πολύ περισσότερα στοιχεία για τη ζωή του στην Αγγλία αλλά και πολύ ακριβείς πληροφορίες για την παραμονή του στην Ελλάδα. Το υλικό της βιογραφίας αυτής έχει στηριχθεί στο αρχείο του, που τότε (1938) βρισκόταν ακόμα στην προσωπική κατοχή του Charles Gordon, αυτού ο οποίος, όπως θα δούμε, επισκέφθηκε το Άργος το 1928. Ουσιαστική συμπλήρωση και κριτική θεώρηση της δράσης του Γκόρντον αλλά και του αρχείου του αποτελεί η μικρή μελέτη της Margaret Chapman⁹, η οποία όχι μόνο τοποθετεί τον άνδρα στο χρόνο που έδρασε, αλλά και επιχειρεί ενδιαφέρουσα σύγκριση της εποχής της επανάστασης, των σχέσεων Ελλήνων-Τούρκων και για το πώς αυτές παρουσιάζονται (1977) αναφορικά με το κυπριακό ζήτημα.

Από αυτά, αλλά και από διάφορες μαρτυρίες συγχρόνων του Γκόρντον, Ελλήνων και ξένων, όπως και από τη μικρή σε αριθμό γραμμάτων αλληλογραφία του με τον Φίλιππο, που είναι προ-

1. Ο Τόμας Γκόρντον με ελληνική στολή. Σχέδιο του Κρατσόζιν (Αρχείο Μουσ. Μπενάκη).

σβάσιμη στην Αθήνα¹⁰, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο Γκόρντον ήταν στρατιωτικός καλής κατάρτισης και είχε πολύ σημαντικές οργανωτικές ικανότητες, πράγμα που τον έφερε συχνά σε σύγκρουση με ανθρώπους και πράγματα στην Ελλάδα της Επανάστασης. Επί Καποδιστρία, τάσσεται με τους αντικυβερνητικούς, όπως θα δούμε και παρακάτω, πράγμα που δεν τον εμποδίζει επί Όθωνα να υπερασπιστεί ανθρώπους όπως ο Γενναίος Κολοκοτρώνης¹¹, υποβάλλοντας μάλιστα και την παραίτησή του από πρόεδρο του στρατοδικείου, όταν η Αντιβασιλεία τον πίεζε να εκδώσει αποφάσεις σε θάνατο.

Ένα από τα χαρακτηριστικά του, που επισημαίνονται κυρίως από την Chapman αλλά και που επιβεβαιώνονται από το ανέκδοτο αρχειακό υλικό στην Ελλάδα, είναι το πνεύμα αυστηρής οικονομίας (Σκωτσέζος, γαρ...), το πνεύμα επενδυτή σε αγορές γης, αλλά και η έλλειψη γενναίοτητας, όπως τώρα αποκαλύπτεται, πράγμα που διαφεύγει τον τοπικό θρύλο στο Άργος, όπως τουλάχιστον διασώθηκε από τον Φι-

κώπη στο τέλος της δεκαετίας του 1920.

Επισημάνουμε στην εισαγωγή τη σωπτή των πηγών και του τοπικού ιστοριοδίφου Άργους Τάσου Τσακόπουλου γύρω από το σπίτι του Γκόρντον. Σιωπή άμεση, ως προς γραπτές βεβαιώσεις ή στοιχεία, εννοώ. Στη μελέτη μου του 1980 είχα, παρ' όλα αυτά, εντοπίσει τις έμμεσες αναφορές του Φικιώτη σε τοπική εφημερίδα, τη μαρτυρία του Σπηλιάδη και τις επίσης έμμεσες αναφορές στο Υποθηκοφυλακείο Άργους και σε αγγελίες τοπικών εφημερίδων. Μετά την αγορά του σπιτιού από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή (1987), άρχισα νέες έρευνες για εντοπισμό άμεσων πηγών, που μέχρι τότε δεν υπήρχαν, οι οποίες θα επέτρεπαν και την ανασύσταση των «κρίκων» της αλυσίδας που έλειπαν, από το 1882 σε προγενέστερους χρόνους, κυρίως για να διαλευκανθεί η τύχη του σπιτιού μετά την οριστική αναχώρηση του Γκόρντον στη Σκωτία και το θάνατό του.

Το 1989 έκαμα νέες έρευνες στα Υποθηκοφυλακεία Άργους και Ναυπλίου, προς κάθε νοητή κα-

Angos May 23rd 1836

My Dear Finley

I write these few lines to take leave of you for the present, leaving in the very hour of departure. I trust you will not forget your promise of writing to me very often & letting me know the progress of events in Greece.

From what I know of the state of Peloponnesus, & the rapid & alarming increase of organized brigandage, I fear this will be but a melancholy summer. I am assured & believe, not only that justice is openly

sold in the tribunals, but that lately several active robbers have bought themselves off from the public prosecution!

Is this growing?

Faction is extremely busy & our empire enjoys impunity.

Add to this church & his homes (here at Achaia, addle lameng)

I a pretty picture as have.

The banditti in Kiondia are now plundering the provinces with gold crowns on their caps!

Begging you to present my best respects to Mr Finley,

Believe me ever
Yours very Sincerely

Thos Gordon.

2. Επιστολή του Γκόρντον προς τον Φίνλαιο από τον Άργος (Arch. Finley A. 9 (R.8.5), The Finley Papers, BSA).

τεύθυνση, μετά από συσχετισμούς των μέχρι τότε πληροφοριών από τα αρχεία τους. Απέβησαν άκαρπες. Στην αρχή του χρόνου εκείνου ξεκινήσαμε, με τη Γαλλ. Αρχ. Σχολή, την αναζήτηση του αρχείου Γκόρντον και των περιεχομένων του στη Σκωτία, αρχίζοντας από το (ανυπαρκτό, όπως αποδείχθηκε) Δημαρχείο του Καίφαρνες, για να περάσουμε στη Βρετανική Αρχ. Σχολή Αθηνών, στο King's College και τους καθηγητές Ρίτσαρντ Κλογκ και Ντάγκλας Ντάκιν, και να καταλήξουμε στα Αρχεία της Σκωτίας και στο Πανεπιστήμιο του Άμπερντντν¹², όπου και εντοπίσαμε τα αρχεία της οικογένειας Γκόρντον. Τέλος του 1990 μας στάλη η μελέτη της Chapman και ο κατάλογος του αρχείου Γκόρντον, 120 σελίδων. Δυστυχώς δεν περιέχει παρά μόνο μία σελίδα για το προσωπικό αρχείο του Τόμας Γκόρντον, όπου και υπάρχουν αναφορές για το πατρογονικό σπίτι του (σχεδία κλπ.), όχι όμως και για το σπίτι του Άργους (ομολογώ ότι διατηρούσα πιθανότητες να εντοπίσουμε τα πρώτα αρχιτεκτονικά σχέδια). Αλλά και από τη μελέτη της Chapman συνάγω ότι το με-

γαλύτερο μέρος του προσωπικού αρχείου του Τ. Γκόρντον περιέχει στοιχεία συναφή προς τη συγγραφή της «Ιστορίας» και προς τη δράση του στην Ελλάδα κατά την επαναστατική και την οθωμανική περίοδο, ελάχιστα όμως για την καποδιστριακή. Το αρχείο του παραχωρήθηκε, με τη μορφή δανείου αόριστης διάρκειας, στη βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου του Άμπερντντν το 1969, από την απόγονο της οικογένειας M.V. Gordon, και δεν έχει συνταχθεί γι' αυτό λεπτομερής κατάλογος περιεχομένων, όπως για το υπόλοιπο μέρος του αρχείου των Γκόρντον.

Το 1992 έγινε παρέμβαση τύχης αγαθή. Από το Αρχείο Αργολίδας, στο Ναύπλιο, και από τη φίλη ερευνήτρια Στέλλα Πετροπούλου, στην Αθήνα, μάθαμε ότι η Ευαγγελία Καρούζου, που ετοιμάζει τη διατριβή της, εντόπισε στο Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, στη σειρά «εξοφλημένα δάνεια», φάκελο με πολλά στοιχεία για το σπίτι του Γκόρντον. Στις 5 και 6 Οκτωβρίου 1992 έκαμα αποδελτίωση αυτού και άλλων φακέλων και έτσι «λύθηκε» το μυστήριο.

Το σπίτι του Γκόρντον: η κατασκευή και η τύχη του μέχρι σήμερα

Η σχέση του Γκόρντον με το Άργος μπορεί να διαλευκανθεί αν διασταυρώσουμε τις υπάρχουσες πηγές. Από στοιχεία του δικού του αρχείου αλλά και από επιστολή του στο αρχείο Φίνλαιο¹³ γνωρίζουμε ότι ως το τέλος του 1827 εξακολουθεί να παραμένει στο Καίφαρνες, όπου είχε επιστρέψει μετά τη συνέλευση της Τροιζήνας (Απρ. 1827), δηλαδή τον Ιούλιο του 1827. Από επιστολή του Ευνάρδου στον Καποδίστρια¹⁴ μαθαίνουμε ότι τον Μάιο του 1828, έπαιρνε πλοίο στην Ανκόνα με κατεύθυνση την Ελλάδα και με σκοπό να υπηρετήσει το νέο κράτος.

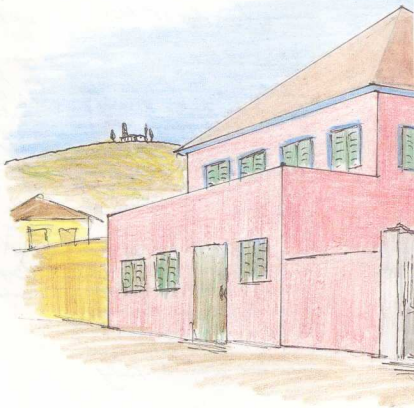
Δεν ξέρουμε πού ακριβώς εγκαθίσταται αρχικά, στα ΓΑΚ, όμως έχουμε εντοπίσει έγγραφα για μια ύποπτη εξαγωγή αρχαίων αγαλμάτων από την Τροιζήνια, (τέλος Οκτ. 1828), από τα οποία το τελευταίο κάνει λόγο για αγορά, από αυτόν, ενός αγαλματος, που μαζί με τα άλλα είχε βρεθεί στην Επίδαυρο. Το αγαλμα αυτό ο Γκόρντον το «εμβαρκάρισεν» στο πλοίο του¹⁵. Μετά από λίγες

μέρες ο Γκόρντον, «προερχόμενος εκ Ζακύνθου» (πριν από το ταξίδι στην Τροϊζηνία;), φτάνει στο Ναύπλιο, οδηγώντας εκεί τον Άγγλο επιτετραμμένο Dawkins¹⁶.

Στις αρχές του 1829 εντοπίζουμε τις πρώτες αγορές ακινήτων του Γκόρντον στο Άργος, από την παλαιά οικογένεια των Βλάσσηδων, που μάλιστα του πουλούν και την «περιοχήν όλην της πατρικής μας οικίας, καθώς είναι περιτοιχισμένη», μήκους 190 γαλλικών ποδών και πλάτους 57, αντί τιμήματος 650 ταλλήρων δίστηλων. Από Βλάσσηδες αγοράζει άλλα 36 στρέμματα γης στη θέση Μαγούλα του Άργους, για 50 τάλληρα δίστηλα Ισπανίας το κάθε στρέμμα¹⁷. Στο Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής υπάρχουν και άλλοι τίτλοι αγοράς εκτάσεων, στο Άργος, από τον Γκόρντον και τον γραμματέα του Ρόμπερτσον, σε δημοπρασία, το 1837, στη θέση Ανεζήρι. Αλλά για την αγορά του οικοπέδου, όπου έκτισε το σπίτι του, δεν βρίσκουμε αναφορές παρά σε έγγραφα του 1864, όταν τότε εκποιήθηκε, όπως θα δούμε, η κτηματική περιουσία των Γκόρντον-Ρόμπερτσον στο Άργος.

Η μαρτυρία του Σηπλιάδη και εκείνης του 1829 βεβαιώνουν πάντως ότι το σπίτι κτίστηκε το 1829. Στο τέλος εκείνου του χρόνου εντοπίζεται και η αντικαποδιστριακή δράση του Γκόρντον, η οποία, σύμφωνα με καταγγελίες, φτάνει ως την αποστολή επιστολών σε οπλαρχηγούς¹⁸.

Το 1830 έχουμε και τις πρώτες μαρτυρίες ταξιδιωτών για το σπίτι του Γκόρντον, των Michael και Trant. Ο πρώτος, διαπιστώνοντας την άδεια κατάσταση της πόλης του Άργους, θεωρεί ότι το καλύτερο, και νεότερο, σπίτι είναι του Γκόρντον, ενώ ο δεύτερος σημειώνει ότι «όπως ο φοίνικας, όχι όμως με ανανεωμένη ομορφιά, τρία σπίτια, που ανήκουν στον Πρόεδρο (Σ.Σ. Καποδίστρια· εννοεί το Καλλέργειο), στον κ. Ντώκινς και στο συνταγματάρχη Γκόρντον, αποτελούν τις μόνες κατοικήσιμες κατοικίες (mansions)». Το σπίτι του Ντώκινς, όπως άλλωστε και εκείνο του Τσερτς, δεν έχουμε καταφέρει, μέχρι σήμερα, να τα «τοποθετήσουμε» στον παλαιό ιστό του Άργους¹⁹.

3. Το σπίτι του Γκόρντον όπως ήταν κατά τη δεκαετία του 1920 (Σχ. Κ. Ψωμαδάκης).

Σε έρανο που γίνεται το 1831 για το Ορφανοτροφείο Ανδρου, σύμφωνα με δημοσίευμα της *Γεν. Εφημερίδος*²⁰, ο Γκόρντον, κάτοικος Άργους, συμβάλλει με 100 γρόσια, ενώ ο Αυγ. Καποδίστριας, που εμφανίζεται επίσης να κατοικεί στην πόλη, με 200 γρόσια.

Το 1832 ο Γκόρντον έχει επιστρέψει στο Καίρνες και προβαίνει στην έκδοση της «Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασως». Το 1833-37 υπηρετεί και πάλι στον ελληνικό στρατό και παραμένει στην Ελλάδα ως το 1840, έχοντας πραγματοποιήσει μικρά ταξίδια στο Καίρνες το 1836, 1837 και 1838. Πεθαίνει εκεί στις 20 Απριλίου 1841²¹. Για το 1835 ο G. Cochrane αναφέρει ότι ο Γκόρντον έχει εγκαταστήσει στο Άργος το επιτελείο του, κατά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον των ληστών στην Πελοπόννησο²², ενώ στο σπίτι αναφέρεται και ο Mayer, το 1838 («εδώ είναι το σπίτι του στρατηγού Γκόρντον, άλλοτε διοικητή Πελοποννήσου»)²³. Την ίδια εποχή ο

επίσης Γερμανός Οω γράφει: «Ο στρατηγός Γκόρντον (από τη Σκωτία), παλαιός φιλέλληνας, κατοικεί εναλλάξ στο Άργος και στην Αθήνα — στο Άργος εγκατέστησε ένα παρατηρητήριο (αστεροσκοπείο), που μέχρι τώρα είναι μοναδικό στην Ελλάδα»²⁴. Για το παρατηρητήριο αυτό δεν έχουμε εντοπίσει άλλη μαρτυρία· είναι πιθανό να το είχε τοποθετήσει στην ταράτσα του σπιτιού του.

Στο Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, στην ενότητα «Τίτλοι Δανείων»²⁵, υπάρχει φάκελος στα ονόματα των Κωνσταντίνου Ροδόπουλου, κτηματία και κατοίκου Άργους, και Γεωργίου Μ. Αντωνοπούλου, κτηματία και κατοίκου Αθηνών, όπου, όπως είπαμε, εντοπίσαμε σειρά εγγράφων που όχι μόνο αναφέρονται στο σπίτι του Γκόρντον, αλλά και στην κτηματική του περιουσία στο Άργος. Από τα έγγραφα αυτά αποδεικνύεται ότι με το συμβόλαιο αρ. 10871/10-11-1864, που καταρτίστηκε στην Αθήνα, οι Ροδόπουλος και Αντωνόπου-

λος αγόρασαν από τον Άγγλο πρόξενο Γουλ. Μέρλιν, που εμφανίστηκε ως πληρεξούσιος των κληρονόμων του Ιακώβου Ρόμπερτσον, κατοίκων Αγγλίας, όλη την ακίνητη περιουσία εκείνου, στο Άργος, και οι αγοραστές έλαβαν όλους τους σχετικούς τίτλους ιδιοκτησίας. Στο συμβόλαιο ο Αντωνόπουλος αναφέρεται και ως πρώην γεροϋσιαιστής, ενώ για την ακίνητη περιουσία του Γκόρντον αναφέρεται κατά λέξη: «Τα κτήματα ταύτα, ανήκοντα πρότερον εν μέρει προς τον αποβιώσαντα ήδη στρατηγόν Γόρδωνα, περιήλθον προς τον Ιάκωβον Ροβερτσόνα δυνάμει δωρεάς εκ μέρους του Γόρδωνος προς τον Ιάκωβον Ροβερτσόνα (...). Άπαντα δε τα έγγραφα της ιδιοκτησίας του Γόρδωνος και το δωρητήριο έγγραφο εδόθησαν προς τους αγοραστές». Στο πληρεξούσιο των κληρονόμων Ρόμπερτσον προς τον Μέρλιν (μετάφραση στα ελληνικά) αναφέρεται, άλλωστε, ότι ο Ρόμπερτσον πέθανε στις 3-5-1849, «αδιάθετος, άγαμος, εν

Σμύρνη της Ασίας, όπου διέμενε και επί καιρόν τινα προ του θανάτου του μετήρχετο το εμπόριον». Στο πωλητήριο συμβόλαιο του 1864, ως 10ο πωλούμενο ακίνητο αναφέρεται το σπίτι του Γκόρντον. Συγκεκριμένα περιγράφεται ως εξής:

«Οικία εντός της πόλεως Άργους, κατά την ενορίαν Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, με αποθήκην και κήπον, έχουσα όρια Ανατολικώς και Δυτικώς και Μεσημβρινώς δημοσίαν οδόν και αρκτικώς τας οικίας του Αγγελή Σταμαράτου και Εξαδακτύλου. Το οικοπέδον αυτής της οικίας ηγόρασεν ο Θ. Γόρδων παρά των αδελφών Βλάσση κατά το από δεκάτης ενάντιας Μαρτίου 1829 ιδιωτικόν πωλητήριον έγγραφον. Μετά δε την αγοράν οικοδομήσεν την υπ' αυτού υπάρχουσαν οικίαν την οποίαν εδωρήσατο διά του ανωτέρω υπ' αριθ. 1042 δωρητηρίου εγγράφου προς τον Ιάκωβον Ροβερτσόνα».

Δεν εντοπίσαμε το έτος της δωρεάς Γκόρντον προς Ρόμπερτσον. Στο συμβόλαιο του 1864 υπάρχει ρήτρα με την οποία οι πωλητές δεν αναλαμβάνουν καμία ευθύνη για τα ακριβή όρια των ακινήτων στο Άργος. Τίμημα της αγοραπωλησίας είναι

350.000 δραχμές της εποχής. Στα ακίνητα περιλαμβάνεται και κάποιο ιδιοκτησίας του πρεσβυτη της Αυστρίας Γκρόπιους, που συνόρευε με ιδιοκτησία Γκόρντον και το 1838 είχε πουληθεί στον Ρόμπερτσον.

Μεταξύ των εγγράφων βρίσκεται και έκθεση εκτιμητών της Τράπεζας, οι οποίοι έκαιαν αυτοψία στο Άργος στις 20-10-1864, μαζί με τον Κων. Ροδόπουλο, και κατάρτισαν πλήρη κατάλογο των ακινήτων. Το σπίτι του Γκόρντον περιγράφεται στην έκθεση με τους εξής όρους:

«Μία οικία ανώγειος μεθ' ενός μαγαζιού και ετέρου μικρού, μετά περιβολίου περιέχοντος δέκα λεμονιάς και διάφορα άλλα δέντρα, δύο φρεάτια, μανδρωμένη, και κειμένη εντός της πόλεως Άργους, κατά την ενορίαν του Τιμίου Προδρόμου».

Στην έκθεση δίδονται τα ίδια στοιχεία για τη γειτνίαση της οικίας, ενώ η αξία της εκτιμάται σε 12.000 δραχμές. Η όλη ακίνητη περιουσία του Γκόρντον εκτιμήθηκε σε 92.505 δραχμές, δηλαδή φαίνεται ότι υπολειπόταν εκείνης που αρχικά είχε αγοράσει ο ίδιος ο Ρόμπερτσον.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο Υποθηκοφυλακείο Άργους δεν υπάρχει παρά αντίγραφο του συμβολαίου του 1864, στη μερίδα του Κων. Ροδόπουλου, ενώ απουσιάζει εντελώς μερίδα στο όνομα του Γ.Μ. Αντωνόπουλου. Στο Ιστορικό Αρχείο της Ε.Τ.Ε. βρήκα έγγραφο του Υποκαταστήματος Ναυπλίου²⁶, το οποίο αναφέρεται σε αίτηση της χήρας του Ειρήνη για εξάλειψη υποθήκης σε ακίνητο του Άργους (χωρίς άλλο προσδιορισμό, πλην της μνείας «μαγαζιού ή αποθήκης»). Το έγγραφο αυτό φέρει ημερομηνία 9-2-1868 και, διασταυρώνοντάς το με άλλα έγγραφα του αρχείου στο Πρωτοδικείο Ναυπλίου²⁷, πληροφορούμεθα ότι ο σύζυγός της είχε πεθάνει πριν από το 1867 και ότι η ίδια κατοικούσε στο Ναύπλιο, στην ενορία του Αγ. Γεωργίου, απέναντι από το Οπλοστάσιο.

(Το τέλος του άρθρου στο επόμενο τεύχος).

Σημειώσεις

Στο τεύχ. 2 του τόμ. XII (1979, κυκλοφόρησε το 1980) των Αρχαιολογικών Αναλécτων εφ' Αθηνών δημοσιεύθηκε η μελέτη μου: «Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική στο Άργος», στην οποία είχα περιλάβει τις πρώτες πληροφορίες για

το σπίτι του Γκόρντον. Θέλω να πω τώρα, σχεδόν 15 χρόνια μετά τη συγγραφή εκείνη, ότι επρόκειτο κυριολεκτικά για «πυρροσβεστικό» κείμενο, στηριζόμενο βέβαια σε βάσανο των πηγών, που πάντως αποδείχθηκε χρήσιμο στα μετέπειτα μέτρα προστασίας της αρχιτεκτονικής των νεότερων χρόνων του Άργους.

Τα μέτρα αυτά ήταν σχεδόν ανύπαρκτα το 1979. Το ΥΠ.ΠΟ. είχε κηρύξει ως μνημεία μόνο το Καλλέργειο, τη Νεοκλασική Αγορά, τους Στρατιώνες Καποδίστρια και το Τσώκρειο (αυτός δίκως τον κήπο του, όπου οικοδομήθηκαν ντουβάρια: το 1991 η Εφορεία Βυζ. Αρχαιοτήτων Σπάρτης δεν αντιτάχθηκε, από ό,τι φαίνεται, ούτε στην οικοδόμηση μέρους του ακάλυπτου χώρου ανατολικά, επί του δρόμου). Το Π.Δ. του 1982 (ΥΠΕΧΩΔΕ) υπήρξε ένα πρώτο συνθετικό μέτρο προστασίας, που δεν ακολουθήθηκε, όπως όφειλε, και παρά τις υποδείξεις της Υπηρεσίας, από το αναγκαίο συμπλήρωμά του. Η Ε.Π.Α. Άργους (υπό τον Α. Παπαδάκη) ούτε καν ασχολήθηκε με τη νεότερη αρχιτεκτονική κληρονομιά, παρά τις εργασίες της μικτής ελληνογαλλικής ομά-

δας επιστημόνων. Αντιλαμβάνεται κανείς και από αυτό το παράδειγμα ότι η προστασία της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς αυτής της χώρας γίνεται εντελώς τυχαία, με το φιλότιμο κάποιων υπηρεσιακών και εξωυπηρεσιακών.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από εδώ ιδιαίτερα τις υπαλλήλους του Υποθηκοφυλακείου Άργους κ. Δήμητρα Κοράκη (την αρχαιότερη και εμπειρότερη σε αυτό), Πόπη Κανέλλη και την Προϊσταμένη του κ. Σοφία Ουλή-Τζανάκη, για την πολύτιμη βοήθεια που πάντα μου πρόσφεραν και για την υπομονή τους έναντι της δικής μου επιμονής. Αλλά και τις κ. Στέλλα Πετροπούλου και Ευαγγελία Καρούζου, που είχαν την καλοσύνη να με ειδοποιήσουν για το «εύρημα» του Αρχείου της Ε.Τ.Ε., όπως και τον Διότη του Αρχείου Αργολίδας κ. Δημ. Γεωργόπουλο, για τη μέχρι σήμερα συμπαράστασή του. Τέλος την τόσο πολύτιμη φίλη μου κ. Αθηνά Καλογεροπούλου, που υπήρξε ο πρώτος άνθρωπος ο οποίος, με άκρα γενναιοδωρία ψυχής, με ενθάρρυνε στα πρώτα βήματά μου στον τομέα που από χρόνια, πια, ερευνώ.

1. Βλ. σημειώμά μου στα «Αρχαιολογικά» της «Α», τχ. 35, σελ. 95.

2. Δημοσιεύθηκε σε πρώτη έκδοση στο Λονδίνο το 1832. Ελληνικές μεταφράσεις εκδόθηκαν: το 1849 (Αθήνα, από τον Σ.Ι. Κασσιμάτη) και το 1976-77 (Αθήνα, από τον Φρ. Βράχα). Δεύτερη αγγλική έκδοση έγινε μετά το θάνατο του Γκόρντον, το 1844. Αυτήν έχει υπόψη της η Μ. Τσάμμαν.

3. Βλ. παρακάτω, καθώς και τη μικρή εισαγωγή στις σημειώσεις αυτές.

4. «Α.Α.Α.», τχ. II, 1979.

5. Michel Sève, «Voyageurs et Artistes à Argos, XVIe-XIXe siècles», Απρίλιος 1979, διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στο Πανεπιστήμιο της Ναντέρ.

6. «Συλλογή χειρογράφων τών ή αναφορικά με τις οικογένειες των Γκόρντον του Buthlaw και του Cairness: έγγραφα ακίνητης περιουσίας και οικογενειακά (1642-1938)» (MSS. 1160/1-18), Πανεπιστήμιο του Aberdeen. Το αρχείο του Τόμας Γκόρντον έχει καταχωρηθεί χωριστά, με αρχειακό κωδικό αριθμό MSS. 1160/19-27.

7. Με την Υ.Α.Γ./2463/47863/27-9-83 (ΦΕΚ Β', αρ. 592, 14-10-83). Αναδημοσιεύουμε εδώ κατά λέξη όλο το κείμενο

4. Όψη του σπιτιού από ανατολικά (ΓΑΣ).

της Υπ. Απόφασης, γιατί είναι πράγματι αμιγής:

«Χαρακτηρίζουμε ως έργο τέχνης που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 1469/1950, το διώροφο κτήριο ιδιοκτησίας Π. Γιαννάκου, στην οδό Γόρδωνος 14 στο Άργος, επειδή είναι αρχιτεκτονικά ενδιαφέρον, κτισμένο περί το 1829-30 και ένα από τα λίγα παραδοσιακού τύπου που έχουν διατηρηθεί σε καλή κατάσταση στο Άργος».

Η «αιτιολογία» αυτή έχει διατυπωθεί από τη Δ/ση Βυζ. Αρχαιοτήτων του ΥΠ.ΠΟ., την ίδια αυτή που διατύπωσε τα εξίσου αμιγή για το σπίτι του Μακρυγιάννη στο Άργος, ώστε εκείνο να καταδειχθεί (βλ. σχολία μας στα «Αρχαιολογικά» αυτού του τεύχους και στο τχ. 44, Σέπτ. 1992, σσ. 88-89).

8. «The Dictionary of National Biography», τόμος VIII, Oxford University Press, ανάπτυξη του 1937-38, άρθρο υπογραμμένο με τα αρχικά G.G.

9. M. Chapman, «Thomas Gordon of Cairness», με υπότιτλο «The Struggle for Greek Independence», στην «Aberdeen University Review», τόμος

1977, σελ. 238-248.

10. Στο αρχείο του George Finlay, που φυλάσσεται στην British School of Athens, βλ. και τη μελέτη με καταλογό-γραφήση, «The Finlay Papers», της J. M. Hussey, 1973, έκδοση της Βρετ. Σχολής.

11. Βλ. έκδοση χφ. Γενναίου Κολοκοτρώνη, χφ. Β', Αθήνα, 1961, σελ. 77.

12. Στις 21-3-89 στάλθηκε επιστολή στο Δήμαρχο του Καίφαρης: μετά πολλές εβδομάδες ο φάκελος επέστρεψε ανεπιδοτός... Στις 10-10-89 στάλθηκε επιστολή στον Γεν. Γραμματέα της Βρετ. Σχολής Αθηνών, ο οποίος μετά από έρευνες μας συνέστησε να απευθυνθούμε στην Joan Hussey και τον R. Clogg, όπως και στον J. M. Wagstaff, του Πανεπιστημίου του Σαουθάμπτον, που μας κατέυθε αωστά στο Πανεπιστήμιο του Αμπερντίν, από όπου παραλάβαμε τελικά τον κατάλογο του αρχείου Γκόρντον, τη μελέτη της Τσάιμ, και ένα έγγραφο με ενημερωτικές πληροφορίες.

13. Αρχείο Φίνλαιφ, φ. Ε9, επιστολή της 18-11-1827.

14. Σπ. Θεοτόκη, «Αλληλογραφία Ευνάρδου-Καποδίστρια», Αθήνα, 1929.

15. ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, ενότητα Έκτακτοι Επιτρόποι και Προσωρινό Διοικητές, φ. 62 (πρόχειρο εγγράφου του Γεν. Γραμματέα της Επικρατείας, της 20-10-1828), φ. 63 (έγγραφο Προσωρινού Επιστάτη των δασμών Επιδούρου, της 23-10-28), φ. 64 (έγγραφο του Εκτάκτου Επιτρόπου Αργολίδας προς τους τοπικούς Δημογέροντες, που τους συνιστά να διευκολύνουν τον Γκόρντον κατά το ταξίδι του, της 29-10-28) και φ. 65 (έγγραφο του Προσ. Επιστ. Δασμών Επιδούρου προς τον Έκτ. Επίτροπο Αργολίδας, της 2-11-28).

16. ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχ., Γεν. Γραμμ., φ. 148, έγγραφο του Εκτ. Επιτρ. Αργολίδας προς τον Καποδίστρια, αρ. 2255/2-11-28.

17. Ιστορικό Αρχείο Ε.Τ.Ε., Ενότητα Τίτλοι Δανείων, φ. Κ. Ροδόπουλου και Γ.Μ. Αντωνόπουλου, κουτί Χ.ΙΔ/9.

Θα πρέπει να αναφέρω, όμως, ότι ο Καποδίστριας, σε επιστολή του της 23/7-4/8/1828 προς τον φρούραρχο Ναυπλίου Heideck (Καποδιστριακό Αρχείο Κέρκυρας, ενότητα Β', φ. Χάιντεκ), γράφει ότι ο Γκόρντον θα έκτιε δικό του σπίτι. Εξάλλου, ο Νικ. Σπηλιάδης, στα «Απομνημονεύματά» του, (έκδοση Βιβλιοθήκης ΓΑΚ, τόμος Δ', Αθήνα 1970, σ. 218, σημ. 2) γράφει ότι «Ο Γόρδων είχε οικοδομήσει οίκον εις Άργος από το 1829, και διατρίβων εκεί πάντοτε, ενεθάρρυνε τους ολιγοαρχικούς εναντίον του Κυβερν. ως και ο Τζιουρτζής».

18. Γ. π. βλ. έγγραφο αρ. 4421/30-12-1829 του Εκτ. Επιτρ. Αργολίδας προς τον Καποδίστρια, ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 228. Επίσης τα αναφερόμενα από τον Χρ. Λούκο, στο άρθρο του «Ένας Ρώσος στην Ελλάδα κατά την καποδιστριακή περίοδο, ο φυλέλληνας Νικόλαος Ράικο» («Μνήμων», τ. 11, 1987, σ. 172-173), έγγραφο του Ν. Νάκου προς τον Καποδίστρια, της 15-1-1830, ΓΑΚ, Πληρεξ. Τοποτ., φ. 16α, και Δημ. Λουλέ «Η δολοφονία του Ι. Καποδίστρια και η Ρωσία», «Μνήμων», τ. 10, 1985, σ. 82-83.

19. Michaud-Poujoulat, «Correspondance», σ. 69, και T. Abercromby Trant, «Narrative of a Journey through Greece in 1830», Λονδίνο, 1830, σ. 62-63.

20. Γεν. Εφημερίδα, φ. 18, 7-3-1831.

21. Βλ. βιογραφία του αγγλικού βιογραφικού λεξικού, όπ. παρ., σημ. 8, και αρχείο Φίνλαιφ, επιστολές Γκόρντον στις ενότητες Α. 9 (R. 8.5), Β. 6 (αρ. 16 και 15, 17, 23).

22. G. Cochrane ESQ., «Wanderings in Greece», τ. 1, Λονδίνο 1837, σ. 95.

23. J. N. Mayer, «Auszug aus meinem tagebuche während meines dreijährigen aufenthalters in Griechenland», 1838, σ. 64.

24. Josef Baron Ow, «Aufzeichnungen eines junkers am hafe zu Athen», Πέστη-Βιέννη-Λειψία 1854.

25. Όπ. παρ., σημ. 17.

26. Όπ. παρ., σημ. 17.

27. 15/8/799 και 8/4/360. Οι πληροφορίες από το συμβολαίο 10776/1882.

5. Δυτική όψη του σπιτιού (1980).